

VAN RIDDERS, ROVERS EN RABAUWEN

Het Gentse tempelhof, 1200-1794

Leen Charles¹

Deze bijdrage brengt een schets van de geschiedenis van het Gentse tempelhuus, aanvankelijk als bezit van de tempeliers en vervolgens als stek van de ridders van Malta. Het tempelhuus was een omwalde site, centraal gelegen in het bouwblok gevormd door de Sint-Margrietstraat, het Dobbelslot, de Lange Schipgracht en het Tempelhof. De omwalde site bleef tot omstreeks 1794 in het stadsbeeld zichtbaar. In 1977-1979 voerde de Heemkundige Vereniging De Gonde (Melle) hier in penibele omstandigheden noodopgravingen uit in het kader van een grootscheepse bouwcampagne door de NV Volkskliniek. De Dienst Stadsarcheologie kon de noodopgravingen van nabij volgen.² Omwille van de materiële omvang van het studieobject en de impact ervan in het toenmalige bouwblok, gaat deze bijdrage letterlijk even buiten de grenzen van het eigenlijke tempelhuus. Waar mogelijk, werpen we een blik op de geschiedenis van omliggende panden en hun eigenaars of bewoners. Zonder meteen in detail alle onderzoeksresultaten weer te geven, verschaffen onze bevindingen wellicht voldoende stof tot toetsing van de resultaten van de opgravingen en geven zo een aanzet van antwoord op de verzuchtingen van G. Desmet en P. Raveschot, namelijk dat *een grondig archivalisch en historisch onderzoek ... ten zeerste gewenst* is.³

¹ Met dank aan Marie Christine Laleman, stadsarcheoloog Gent; Peter Steurbaut (Dienst Stadsarcheologie); Gustaaf Janssens, archivaris Koninklijk Paleis; Michel Nuytens departementshoofd Rijksarchief Kortrijk; Gilbert Jansseune; Marc Therry, Rijksarchief Kortrijk; Wout de Vuyst, Erfgoedcel Gent.

² Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie, Dossier Dobbelslot.

³ DESMET G. & P. RAVESCHOT, Dobbelslot/1 Onderzoek van een bedreigd terrein, *Stadsarcheologie. Bodem en Monument in Gent*, 4/1, (1980), p. 26. Meer gedetailleerde informatie over alle onderzoeksresultaten te verkrijgen bij de auteur in het Stadsarchief Gent.

Het Gentse tempelhuis onder de tempeliers 1200-1312

De geschiedenis van de tempelorde in Vlaanderen is op andere plaatsen uitgebreid uit de doeken gedaan.⁴ In functie van deze bijdrage willen we enkel de organisatiestructuur van de orde in Vlaanderen in herinnering brengen. Bij het ontstaan van de orde omstreeks 1120, en zeker bij de definitieve vastlegging van de structuur en de regel bij het Concilie van Troyes (1129), speelden Vlaamse protagonisten een belangrijke rol, namelijk Godfried van Bouillon (1060-1100) en Godfried van Sint-Omaars. Hun rol is beslissend geweest, ook voor de uitbouw van de orde in onze gewesten. De tempelorde was binnen de kerk een uniek fenomeen door de combinatie van religie en militarisme doch was wellicht ook een logisch uitvloeisel van de kruisvaarten waarbij contingenten ridders het Heilige Land verdedigden tegen de moslims. De bescherming van de pelgrims naar en in het Heilig Land was het voornaamste oogmerk van de orde. Door de snelle uitbouw via allerhande schenkingen doorheen het hele grondgebied van Europa konden de tempeliers in het Westen voldoende kapitaal genereren om de strijd in het Oosten te bekostigen. Het Westen diende vooral als rekruteer- en opleidingsbasis.

De orde kende een strakke organisatie onder leiding van een grootmeester, met eerst Jeruzalem als hoofdkwartier, later Akko (Israël) en Limassol (Cyprus). De locale vestigingen of commanderijen werden gegroepeerd tot baljuwschappen. Een commanderij omvatte méér dan één huis, maar bestond meestal uit een hoofdhuis, bijhuizen of domeinen en afhankelijke landerijen. Bij het hoofdhuis hoorde een kapel waar de kandidaat-leden hun intrede deden. Een groepering van baljuwschappen vormde een provincie. Het baljuwschap Vlaanderen was - samen met Artesië, Henegouwen, Brabant en Haspengouw - ondergeschikt aan de provincie Frankrijk. In de hoofdzetel van de provincie werd het archief bewaard; de provincie fungeerde als scharnier tussen de baljuwschappen en het centrale bestuur. Aan het hoofd van een commanderij, een baljuwschap en een provincie stond telkens een commandeur, meester of procurator.

De commanderij van Ieper (1131) stond aan het hoofd van het baljuwschap Vlaanderen. Onder Ieper ressorteerden de commanderijen van Slijpe, La Haie, Cassel en Cobrieux. De commanderij Gent stond bestuurlijk onder het gezag van de commanderij van Slijpe, samen met de huizen te Ruiselede, Gistel en

⁴ Basisliteratuur over de tempeliers: M. NUYTTENS, *Krijgers voor God. De orde van de tempeliers in de Lage Landen 1120-1312*, Leuven, 2007, p. 242; A. DEMURGER, *Opkomst en ondergang van de tempelridders 1119-1307. De historische waarheid over de beschermers van het Heilige Graf*, Parijs, 1985, p. 399; HOSTEN J., *De Tempeliers. De tempelorde tijdens de kruistochten en in de Lage Landen*, s.l., 2006, p. 354; L. CHARLES, *De mondelinge overlevering en de vervalsing van het historische beeld: de Tempeliers in het baljuwschap Vlaanderen*, Gent, 1983 (onuitgegeven verhandeling); L. CUMPS, *De Tempeliers in Vlaanderen*, Tielt, 1976; pp. 750; ROGGHE P., *De orde van de Tempelridders en haar geschiedenis in het oude graafschap Vlaanderen*, Gent, 1972, p. 223; Id., 'De Tempelridders en hun hof te Gent. Zeger II, kastelein van Gent', *Appeltjes van het Meetjesland*, XXI, (1970), pp. 133-157.

HET GENTSE TEMPELHOF

Brugge. Een commanderij bood meestal maar onderdak aan een negental broeders. Het waren zeker geen grote, traditionele kloosters. De inkomsten van de tempeliers werden gegeneerd uit schenkingen, de opbrengsten van de tienden en landerijen, maar ook uit de verheffingsgelden die hen door de Vlaamse graven waren verleend.⁵ Spiritueel stond de orde voor verering van Maria. De tempelkerken, bestemd voor de eigen religieuze praktijken, waren meestal rechthoekig van vorm met één schip. De afmetingen waren zeer bescheiden, gemiddeld 15 tot 18 meter lang en 6 tot 9 meter breed.

De eigenlijke verwerving van het tempelhuis dateert uit 1200. Zeger II, sinds 1189 burggraaf van Gent, treedt in november 1200 toe tot de tempelorde. Hij is dan al ouder dan 50 jaar en zal zijn intrede niet zo lang overleven. Bij zijn intrede schenkt hij zijn *allodium* Viggezele te Kanegem, een paardenstoeterij in de Vier Ambachten en een huis met een gemet grond gelegen op de Briel tussen Gent en Wondelgem.⁶ Ten tijde van de schenking zou ene Robertus Brune er mogelijks al een huis op gebouwd hebben. Deze Briel mag beschouwd worden als de Groenenbriel, op nauwelijks een halve kilometer afstand van de voet van het Gravensteen. In de dertiende eeuw werd het domein uitgebreid met twee schenkingen. In 1233 schonk de graaf grond buiten en binnen Gent aan de tempeliers. In 1293 schonk ridder Geraard, heer van Zottegem en Heusden, een stuk land gelegen *ante domum Templi super Brielo*. Het tempelhuis van Gent zelf duikt voor het eerst in de geschreven bronnen op in een belastinglijst uit 1266.⁷

Net zoals in de rest van het baljuwschap Vlaanderen lag ook het Gentse tempelhuis buiten de echte stadskern maar toch voldoende dicht in de buurt van belangrijke wegen of waterwegen. Het Gentse tempelhuis is van alle Vlaamse stichtingen de jongste en de kans op een vestiging in een handelsstad als Gent, vlakbij de grote handelsweg tussen Brugge en Keulen mocht zeker niet verwaarloosd worden. Een omwalde site zorgde voor relatieve veiligheid en verdedigbaarheid van mensen en financiën. Op enkele honderden meters afstand lagen het Gravensteen en de grafelijke munt.⁸ Met de Vlaamse graaf onderhielden de tempeliers zeker financiële contacten.⁹ Bij het omwalde tempelhuis met de kerk hoorden nog een huis *De Cluse* en diverse percelen grond verspreid in de stad waarover de tempeliers (en later de ridders van Malta) als landheren

⁵ W. PREVENIER, *Oorkonden der graven van Vlaanderen*, Brussel, 1964, dl. 2, nr. 48 (Mathilde, gravin van Vlaanderen, januari 1196).

⁶ W. PREVENIER, *o.c.*, nr. 146 (Boudewijn IX, graaf van Vlaanderen en Henegouwen, november 1200).

⁷ P. ROGGE, *De Tempelridders ...*, passim en p. 150... *mensuram etiam quandam in Brielu apud Gandavus, in qua Robertus Brune domum fundaverat, et si qui aliud in eadem mansura habuit, domui milicie Templi in permpetuum elemosinam dedit ...*

⁸ L. CHARLES L. & M. C. LALEMAN, 'Geld en muntwezen in Gent', *Stadsarcheologie. Bodem en Monument in Gent*, 22/2, (1998), pp. 6-32.

⁹ M. NUYTENS, 'De bankiersrol van de tempeliers in Vlaanderen', in *Album Carlos Wyffels*, Brussel, 1987, pp. 377-381.

stonden.¹⁰ Na het tumultueuze proces en later, bij de eigenlijke afschaffing van de tempelorde (1312) gingen de bezittingen over in handen van de Orde van Sint-Jan (Baptist) van Jeruzalem, de hospitaalridders of de ridders van Malta, ook wel Johanniters genoemd. De confiscatie gebeurde bij pauselijke bul *Ad Providam* van 2 mei 1312 van paus Clemens V (ca. 1264-1314).

Het Gentse tempelhuis onder de ridders van Malta 1312-1796

In 1313 werd een volledige inventaris van alle goederen opgesteld. Er wordt aangenomen dat een aantal tempeliers onderdak vondt bij de hospitaalridders.¹¹ Als leden van een militaire ridderorde hanteerden de hospitaalridders een gelijkaardige organisatiestructuur als de tempeliers. Het voormalige tempelhuis viel hiërarchisch onder de commanderij van Caestre die tot in 1565 ondergeschikt was aan de commanderij van Slijpe.¹² Vanaf 1565 fungeerde de commanderij van Caestre zelfstandig. Bij de Franse revolutie ondergingen de hospitaalridders in onze gewesten hetzelfde lot als alle religieuze orden: afschaffing, in beslagname van de goederen en verkoop als nationaal goed. Internationaal capituleerde de orde pas in 1798 voor Napoleon bij de aanval op de hoofdzetel Valletta op Malta, stad genoemd naar grootmeester Jean de la Vallette († 1568). De stadsrekeningen tonen dat ook de hospitaalridders financiële contacten met de stad onderhielden in de vorm van kapitaalverschaffing.¹³ De

¹⁰ Rijksarchief Brugge (verder RAB), Gemeentearchief Tielt, supplement nr. 65, 305-313: de huizen waarover de ridders van Malta staan als landheren liggen in de Sint-Margrietstraat (1), op de Lieve (2), in de Molenaarstraat (3), in de Lange Steenstraat (2) waaronder het huis *de vijf caemeren*, in de Zaaianstraat (2) waaronder de herberg *'t Schomminckel*, in de Groenenbriel (1), op de Hoogpoort (1), het huis *de Ketele* (op deze grond rust ook een sousrente voor een kapelanij in het tempelhof).

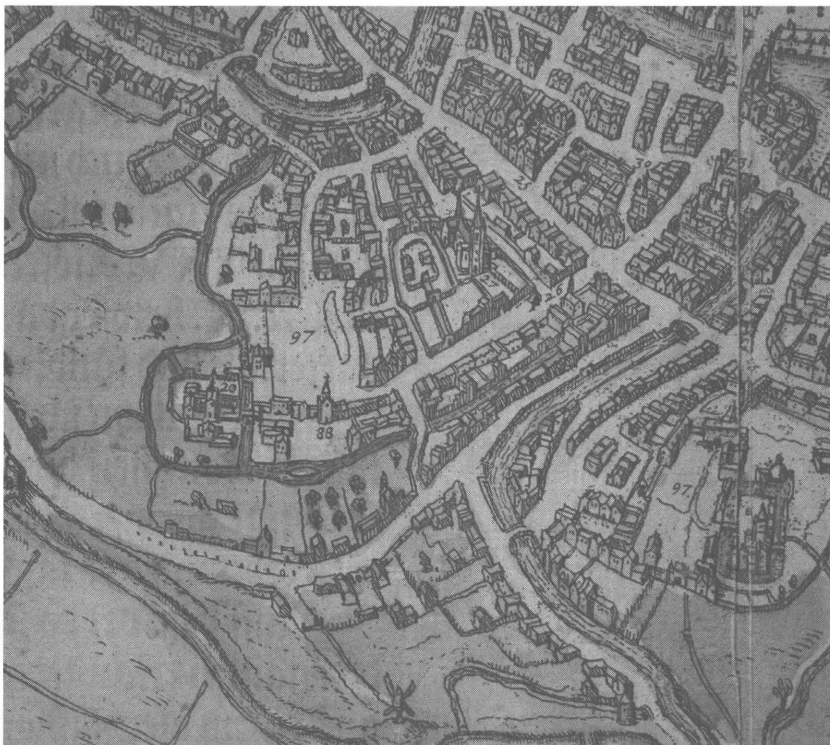
¹¹ Basisliteratuur over de hospitaalridders: E. MANNIER, *Ordre de Malte. Les Commanderies du Grand-Prieuré de France*, Paris, 1872, pp. 808; M. VANDER STICHELE, *De Hospitaalbroeders van Sint-Jan van Jeruzalem in de blije en commanderij Vlaanderen tot 1550. Een prosopografische benadering*, Leuven, 1982 (onuitgegeven verhandeling); M. FORRIER, *De Orde van Malta in de Zuidelijke Nederlanden (12de-18de eeuw)* (Algemeen Rijksarchief en Rijksarchief in de Provinciën, Educatieve dienst Dossiers; Tweede Reeks 7), Brussel, 1993, p. 136. H. STEVENS, *Ridders van Malta. 900 jaar monniken en militairen*, Zutphen, 2008, p. 302. J. M. VAN WINTER, *Sources concerning the Hospitallers of St John in the Netherlands, 14th-18th centuries*, Studies in the History of Christian Thought LXXX, Leiden, 1998, p. 821.

¹² E. MANNIER, *o.c.*

¹³ A. VAN WERVEKE, *Gentse Stads- en Baljuwsrekeningen (1351-1364)*, Brussel, 1970, p. 682: in de rekening van 1364-1365 p. 664 regel 35ev. start de stad met de terugbetaling van een lening over 12 jaar afgesloten via Bernard van Caestre voor de prior van Frankrijk. D. NICOLS & W. PREVENIER, *Gentse Stads- en Baljuwsrekeningen (1365-1376)*, Brussel, 1999, p. 539, p. 127 regel 32: de laatste afbetaling (*achtersten jare*) van deze lening vond plaats in 1372-1373. De aanvangsdatum van deze lening is onduidelijk - Bernard van Caestre overleed in 1356.

HET GENTSE TEMPELHOF

lokale vestigingen huisvestten gewoonlijk maximaal negen tot twaalf broeders. We weten met zekerheid dat midden zestiende eeuw commandeur Willem Antheunis langere tijd het tempelhuis bewoonde en er zelfs verbouwingen aan liet uitvoeren. Tot omstreeks 1637 bleef het tempelhuis ofwel een vaste verblijfplaats ofwel een tijdelijk pied-à-terre in de stad; daarna startte de verhuur van het tempelhuis aan particulieren. Niclays Paris Boissy was in 1637 de laatste commandeur die er regelmatig verbleef.

(Afb. 1) Tempelhuis met kapel, ca 1576 (SAG, AG lade 1/8).

Een opmerking over de naamgeving van huis en straten

Het tempelhuis maakte slechts gedurende 112 jaar deel uit van de tempelorde (1200-1312). Vanaf 1312 tot omstreeks 1794 waren de hospitaalridders er heer en meester. Desondanks duiken in de geschreven bronnen steevast de namen *tempelhof*, *tempelhuis* en *den tempelier* als benaming voor de lokale commandeur op. Nooit treffen we de naam hospitaalridder of ridder van Malta aan. In deze bijdrage hanteren we consequent de naam tempelhuis of tempelhof omdat dit de gangbare benaming was. Waar nodig, en dit om verwarring te vermijden, gebruiken we duidelijk de term hospitaalridders.

In de straatnaamgeving herinnert alleen de straatnaam Landeken van Herodes of *Herodeszak (twynckelstraetgen, 1671)* voor het doodlopende straatje in het Dobbelslot aan de hospitaalridders. Herodes is een verbastering van Rhodos, het Griekse eiland waar de hospitaalridders van 1309 tot 1532 hun zetel hadden. Soms kreeg dit doodlopende straatje ook de naam *Schammyncstraete*. Hiervoor is wellicht de 17de-eeuwse lokalisatie ervan recht tegenover de herberg 't *Schomminckel* verantwoordelijk.

De associatie van de naam Dobbelslot met het tempelhof of tempelhuis als dusdanig berust evenmin op een historische relatie.¹⁴ De herberg *Het Dobbelslot*, vermoedelijk vanaf het begin van de 17de eeuw gevestigd in het straatje van de Sint-Margrietstraat naar de Lange Schipgracht, en dan nog in het stukje het dichtste bij de Sint-Margrietstraat, gaf haar naam aan deze straat.¹⁵ De opgravingen van 1977-1979 concentreerden zich aanvankelijk op de hoek gevormd door het Dobbelslot en de Lange Schipgracht. Sindsdien worden Dobbelslot en tempelhof in één adem genoemd.

Het Dobbelslot heette vroeger de *Ser Seymansstraat* (volgens Fris verwijzend naar de mogelijke aanwezigheid van een *Ser Seymanssteen*). Deze straat vormde de verbinding tussen de Sint-Margrietstraat en de Korte Schipgracht. Al snel werd de straatnaam verkort tot *Seymansstraat (Scheymanstraete, Heymansstraete)*, en dit zeker tot 1799. Het verfranste *Rue des Semeurs* ontstond vanuit een fout begrip van de oorsprong van de straatnaam.¹⁶

De Sint-Margrietstraat werd vroeger aangeduid als *by den augustinen also men gaet van den tempelhuuse ten Groenenbrielle waert* (1487) of als de *Sente Margrietestraete* (1578). Ze leidt van de Lange Steenstraat naar de Groenenbriel en de kerk van de abdij van Sint-Margaretha. De Koningstraat tussen het Dobbelslot en de Groenenbriel heette ooit *Baviaenstraat* naar de herberg *den Baviaen* die gelegen was op de hoek van beide straten.

Verdwenen steegje

Geschreven bronnen lijken te wijzen op het bestaan van een steegje dat, zeker in de 14de eeuw en mogelijk ook later, de muur van het tempelhuis rondom rond volgde en dat aan de ene zijde uitgaf in het Landeken van Herodes en aan de andere kant in het Tempelhof.¹⁷ Dit steegje wordt in 1491 omschreven

¹⁴ V. FRIS, *De oude straatnamen van Gent*, Gent, 1925, p. 60.

¹⁵ Rijksarchief Gent (verder RAG), Archief Groenenbriel, landcijsboek nr. 103, 96 - 33 - Aan de zuidoostzijde van de Seymanstraete 2 s. 9 gr. *sousrente nu landceins up huus ende stede metter eerfve naest ende aen de noordoostzyde van 't voorgaende van oudts ghenaeamt De Rollebaene nu het Dobbelslot*; landcijsboek nr. 102, 59, (ca. 1581) *huus ende stede 'de Rollebaene' in de Seymanstraete*; dus 'Rollebaene' tot ca. 1581 en 'Dobbelslot' na 1581 en zeker in 1601.

¹⁶ V. FRIS, *o.c.*, p. 227.

¹⁷ Stadsarchief Gent (verder SAG), reeks 301, nr. 14, 43v, akte van 23 maart 1393; Tempelsteeg (1393, 1404, 1407, 1415, 1467, 1491); *Tempelierstraatkin* (1499).

HET GENTSE TEMPELHOF

als in de *tempelsteghe metten hachterhuuse ende poortkine vutcommende int straetkin zonder hende*. Hieruit zou men kunnen afleiden dat op dit moment er geen doorgang meer was achter de muur van het tempelhuis langs in de richting van het Landeken van Herodes.¹⁸ Ook tussen de huizen in de Tempelsteeg zuidelijk van de walgracht liep er een doorgang naar de walgracht.¹⁹

Het tempelhuis als verblijfplaats voor tempeliers en johannieters, 1200-1637

Waar Rogghe in 1970 nog twijfelde aan het feit of de tempeliers pas met de schenking van Zeger II in Gent verschenen, wint de stelling veld dat de schenking daadwerkelijk mag gelijkgesteld worden als het startschot voor de tempelorde in Gent. Het voornaamste argument hiervoor is de afwezigheid van Gentse tempeliers in de bronnen voorafgaand aan het jaar 1200.²⁰ Zeger II was burggraaf voor graaf Boudewijn IX (1194-1205). Een burggraaf stond aan het hoofd van een kasselrij, een vernieuwde geografische en bestuurlijke indeling van het graafschap uit de 11de eeuw. De burggraaf kreeg zeggenschap over een leenroerig gebied genaamd 's *Burggravengerechte*. Dit gebied werd pas in 1300 officieel door de stad geannexeerd. Burggraaf Hugo II (1212-1232) bewoonde het nabijgelegen Hof ten Walle, later bekend als het Prinsenhof, eveneens een omwalde site.²¹ In de onmiddellijke omgeving was nauwelijks sprake van enige betekenisvolle religieuze aanwezigheid. De kerk van Sint-Veerle was omstreeks 1180 al verbonden aan het Gravensteen en alle vestingen van kloosters of begijnhoven in de buurt zijn jonger dan het tempelhof: het begijnhof Sint-Elisabeth (1242), de geschoeide karmelieten (1287), de augustijnen (1295-1296) en de abdij van Sint-Margaretha *ter Groenen Briele* (1372). Het tempelhof was samen met het Gravensteen en het Hof ten Walle de derde omwalde site binnen een relatief klein gebied. Een dergelijk site bestond doorgaans uit een opperhof met een eerste gebouw in hout, later in steen en een voorhof met een kerk, dienstgebouwen, voorraadkamers, ambachtelijke bedrijvigheden en verblijven voor bedienden.

We weten niets over het uitzicht van het tempelhof in de beginperiode. Vermoedelijk was de structuur van de omwalde site al van in de beginperiode aanwezig. In latere eeuwen werden geen nieuwe sites met walgracht aangelegd in een verstedelijkte omgeving. Omwalde sites kwamen in de 11de en de 12de

¹⁸ SAG, reeks 301, nr. 61, 144v-145, akte van 24 mei 1491.

¹⁹ SAG, reeks 330, nr. 38, 13, akte van 29 oktober 1487: *bachten den tempelhuuse naest de scole ende ooc van eenen ganghe daer toe dienende streckende toot up dwartere van den tempelhuuse*.

²⁰ M. NUYTTENS., *Krijgers voor God ...*, p. 140.

²¹ M. C. LALEMAN, 'Chateau et pouvoir'. Beschouwingen by symboolarchitectuur in de ontwikkeling van het middeleeuwse Gent, *Handelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, NR., dl. LXII/1, (2008), pp. 5-42.

redelijk veel voor.²² Bij de noodopgravingen werden vier zware palen van ca. 30 tot 40 cm breed geregistreerd midden op de ophoging binnen de wal. Dit zou kunnen wijzen op een vroege houtbouw, voorafgaand aan het latere, stenen gebouw waarvan echter geen resten gerecupereerd zijn.²³ Wanneer deze versterking heeft plaatsgevonden, kon niet achterhaald worden.

De tempeliers betaalden een grondbelasting van 22 schellingen aan de stad voor het gebruik van een plein met linden voor hun poort (hoofdtoegang) en van de grond waarop drie aanpalende huisjes waren gebouwd. De oudste geschreven vermelding van deze belasting gaat terug tot 1360-1369 voor de drie huisjes en tot 1398 voor het plein voor de poort.²⁴

Over het interieur of de inrichting van het tempelhuis in de periode voorafgaand aan de beeldenstorm van 1566 weten we evenmin veel. Houtbewerker Jan vander Houte beloofde in 1377 voor de kapel van het wevershuis drie zetels te maken, *ghelyc ende van sulcker weerde ofte betere, als de zetele zyn int tempelhuus*.²⁵ Het tempelhuis lag binnen een walgracht en rondom dit domein was een hoge en stevige omheiningmuur gebouwd. De vroegste vermelding ervan treffen we aan in 1383. Een boedelbeschrijving vermeldt de overerving van een kamer *an de tempelhuus muer*.²⁶ De eerste vermelding van de *templiers walgracht* lezen we in 1393 in een vonnis van de erfscheiders. Ze bemiddelen in een geschil tussen de ridders van Malta, vertegenwoordigd door Willem vander Munten *inden name van de goeden lieden van den templiers* en de buren van de Groenenbriel en van de Schipgracht, over het eigendomsrecht van de muur van het tempelhuis.²⁷ Hieruit leren we dat deze muur de volle eigendom is van de ridders van Malta.

Een akte uit 1464 verschaft ons informatie over de waterhuishouding in de walgracht.²⁸ De schepenen en de stadsontvangers doen een uitspraak in een geschil over het gebruik van het erf waar doorheen het afwateringskanaal van de walgracht naar de Schipgracht loopt. De ridders van Malta betalen aan de stad een jaarlijks gebruiksrecht van 1 s. 6 gr. Via dit kanaal kunnen zij, naar gelang de noodzaak, overtollig water uit de gracht in de rivier lossen of rivierwater in de walgracht laten bij droogte. De buren aan weerszijden van het erf van dit afwateringskanaal aan de Schipgracht krijgen toestemming om de oevers ervan te versterken met houten steigers zodat ze makkelijker bij het water kunnen. Aan de zuidzijde van het kanaal komt er een gemeenschappelijke mestvaalt. De rid-

²² M. C. LALEMAN & G. STOOPS, 'De Wal in de 13de en de 14de eeuw', in *Het Prinselijk Hof ten Walle in Gent*, Gent, 2000, pp. 13-21.

²³ G. DESMET & P RAVESCHOT, *Dobbel Slot/1 ...*, pp. 20-26.

²⁴ SAG, reeks 152/1, 17; 152/2, 36-36v; 152/3, 42v; 152/4, 40-4v; 152/5, 47-47v; 152/6, 48-49v; 152/7, 134v-136v; 152/9, 93v-95.

²⁵ SAG, reeks 301, nr. 6, akte van 16 februari 1377.

²⁶ SAG, reeks 330, nr. 7, 3v, akte van 30 augustus 1383.

²⁷ SAG, reeks 301, nr. 14, 43v, akte van 23 maart 1393.

²⁸ SAG, reeks 301, nr. 48, 71, akte van 9 maart 1464: *omme eene plaetse gheleggen up de scipgracht daer dwater bye ene conduite commende uter tempelgracht duer loopt tot in de voorseide scipgracht*.

HET GENTSE TEMPELHOF

ders van Malta moeten aan de kant van de rivier een muur of afsluiting voorzien zodat er hier geen afval in de Schipgracht wordt gegooid.²⁹ Kadastraal stemt dit erf overeen met perceel A 1231 of het Oostenrijkse huisnummer C 368 ter hoogte van het waterstraatje in het midden van de Lange Schipgracht.

Bij het verblijf van Maximiliaan van Oostenrijk en zijn gevolg in Gent (1477) wordt ook het tempelhuis als logeeraf adres gebruikt. De heer van Chaderay krijgt twee kamers ter beschikking met 4 bedden en in de stallen worden tien paarden ondergebracht.³⁰ Nog enkele andere huizen in de buurt voorzien twee kamers, enkele drie bedden, maar alleen het tempelhuis kan tien paarden stallen.

In januari 1562 wordt commandeur Willem Antheunis midden in de nacht overvallen terwijl hij zijn financiële afrekeningen maakte in zijn kantoor *dwelck vooren abstract staet van den huuse*.³¹ Er bestond dus blijkbaar een afzonderlijk kantoortje dat voor en los van het tempelhuis staat. Uit het verhoor van de commandeur blijkt dat hij, op het blaffen van zijn hond, het kantoor verliet *gheghaen ghelyc ghewone was te doene tot up zyne brugghe* om te achterhalen van welke kant het gevaar loerde. Hij hoorde een gekraak aan zijn *voorpoorte* en hij hurkte *aen zyne veynsters*. Het tempelhuis waar hij zijn zilverwerk bewaart, noemt hij zelf *zynen opperhus*. In de ochtend bemerkte hij dat het bootje in de walgracht verlegd was en dat de grond helemaal vertrapveld was. De dieven gingen met 528 pond groten aan de haal, 25 pond daarvan in daalders, de rest in goud. Uit de ondervraging van dienstknecht Hans de Boonen blijkt dat een schoenlapper in de Geldmunt hem nogal schamper gevraagd had *oft nieu huus dat zyn meestere ghemaect hadde der up tempelhof wel wederstaen zoude eenen uploop*. Blijkbaar had hij zo zijn twijfels bij de verdedigbaarheid van het nieuwe huis aangezien het buiten de walgracht stond. Toen hij 's ochtends na de overval bij zijn meester werd geroepen, zat deze in een *zetel* bij het *vuur*. Uit de verhoren blijkt dat de omgeving van het tempelhuis een kwalijke reputatie had (*ontrent den zelve tempelhove wonachtich es veel ylick volck*). Uit dit verhaal mogen we besluiten dat Willem Antheunis bouwheer is van een kantoor dat buiten de walgracht staat. Er is een brug over de walgracht naar het opperhuis en er ligt een bootje in de wal.

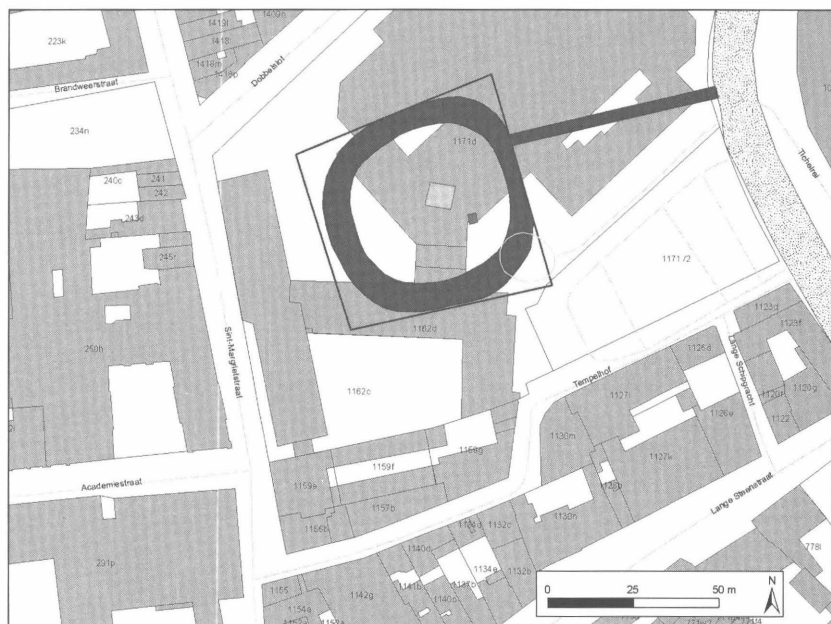
De belastingslijsten van 1571-1572 en 1578 waarbij een twintigste en een tiende penning (5% en 10%) op de huurwaarde werden aangerekend, vermelden het tempelhuis. In de Sint-Margrietstraat staat *topperhuus metter walgracht erfve ende boomgaerde van heer Willem Antheunis precepteur van den tempelhoven van Ghendt Saemslacht*. Willem bezit ook nog een huis *De Cluse* aan de kerk van het tempelhuis bewoond door de koster. De kerk zelf en de kluis zijn vrijgesteld van belastingen. In de Sint-Margrietstraat verhuuren de ridders van

²⁹ Kadastraal stemt dit erf overeen met perceel A 1231 of het Oostenrijkse huisnummer C 368 ongeveer ter hoogte van het waterstraatje in het midden van de Lange Schipgracht.

³⁰ SAG, reeks 131, nr. 1, 1477, *van de vierweechsceden voor den augustinen tot in de muelenaerstrate*.

³¹ SAG, reeks 214, nr. 4, 379-382, proces-verbaal opgemaakt op 17 januari 1562.

Malta nog vier huizen (1571-1572). In 1578 wordt betaald voor een huurhuis, het *comprins van de eerfve walgrachten ende bogaert en uuter poort van den keercke van den tempelhuuse commende up Sente Margrietestraete naest der poorte* nog drie huurhuizen.³²

(Afb. 2) Intekening walgracht op kadasterplan
(Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie).

Het tempelhuis als huurwoning (1637-1794)

Vanaf het midden van de 17de eeuw wordt het tempelhuis verhuurd. Ridder en commandeur van Caestre, Nicolas Paris Boissy, lijkt de laatste ordebewoner van het tempelhuis omstreeks 1649 te zijn.³³ Hij kaart een dispuut aan voor de schepenen van de keure rond de visitaties door de ontvangers van het schouwgeld in het tempelhof. Hij stelt zichzelf voor als wonend in het tempelhof terwijl een ander stuk uit hetzelfde dossier Andries de Graeve, procureur en advocaat in de Raad van Vlaanderen als huurder vermeldt. Misschien verbleef hij er slechts tijdelijk omdat het hoofdgebouw als een soort refuge fungeerde zoals vaker het geval is met religieuze orden. Hij krijgt nul op het rekwest met het doorslaggevende argument dat het tempelhuis al vele jaren door privé per-

³² SAG, reeks 153/2, nr. 1b; nr. 10; nr. 40.

³³ SAG, reeks XII, Hospitaalridders, processtukken schouwgeld, 1649.

HET GENTSE TEMPELHOF

sonen wordt bewoond. Een rekening van de commanderij van Caestre (1637-1642) bevestigt dit. Er werd al zeven jaar huur van het tempelhuis geïnd.³⁴

We mogen van het standpunt uitgaan dat vanaf omstreeks 1637 het tempelhof - het hoofdgebouw en de huisjes binnen het complex - aan private personen werd verhuurd. Gezien de nabijheid van de zetel van de Raad van Vlaanderen in het Gravensteen hoeft het geen verwondering te wekken dat we ook in het tempelhof vooral juristen aantreffen.

Andries de Graeve, procureur en advocaat bij de Raad van Vlaanderen, bewoonde het tempelhof zeker na 1635 maar voor 1649. In 1669 zou advocaat Philippe Francois Basbancq (Basboucq, Basbanc, de Baesbanc) even in het tempelhof gewoond hebben. Dit blijkt uit de reconversieplannen van Marie de Lede, dochter van de markies van Lede, die er een huis voor vrome vrouwen wou inrichten.³⁵ Haar voorwaarde was dat het steegje naast het tempelhuis zou afgesloten worden omdat er teveel misdaden en moorden worden gepleegd. Deze Philippe Francois Basbancq treffen we later aan als huurder tussen 1683 en 1688.

In 1670-1671 tot zeker omstreeks 1683 woonde advocaat Gregorius Huybrechts (Huybrechtsens) in het tempelhof.³⁶ Hij was advocaat in de Raad van Vlaanderen vanaf 7 september 1663 tot omstreeks 1700.³⁷ De families Huybrechts en De Graeve zijn aan elkaar verwant. Na 1683 en zeker in 1688 is de huurder opnieuw de eerder vermelde advocaat, namelijk Philippe Francois Basbancq.³⁸ Tussen 1701 en 1711 staat Suzanne Marie de Smet,

³⁴ Rijksarchief Kortrijk (verder RAK), Aanwinsten, IV, nr. 4143/2, rekening 1637-1642.

³⁵ SAG, Nota's Van Werveke, nr. 348, notarisakte van 14 november 1669.

³⁶ RAB, Gemeentearchief Tielt, supplement nr. 65, denombrement van de commanderij van Caestre, 1671; J. BETHUNE, *Cartulaire du Béguinage de Sainte-Elisabeth à Gand*, Brugge, 1883, p. 258, akte nr. 378 van 26 augustus 1677: overeenkomst betreffende de stichtingen door Marie vanden Kerchove-van Zevécote: Marie van Zevécote was laatst weduwe van Marcus vanden Kerchove en te voren van Paulus de Witte. Erfgenamen van deze Marie zijn: meester Louis de Grave en meester Gregorius Huybrechts, advocaten en meester Andries de Graeve, procureur in de Raad van Vlaanderen.

³⁷ SAG, Kaartcatalogus Juristen Raad van Vlaanderen. Hij huwde met Margareta van Bomble op 19 augustus 1664 in de parochie Sint-Michiels-Noord, in het bijzijn van de getuigen Pennemans Ferdinandus (voor de man) en Huybrechts Carolus. Zijn echtgenote overleed op 10 november 1678 in het Tempelhof.

³⁸ RAK, Aanwinsten, IV, nr. 6985, visitatierapport, 1688. Hij overleed in de Groenenbriel, parochie Sint-Michiel, op 6 juni 1700; hij werd begraven in de kerk van de ongeschoeide karmelieten in de Burgstraat in de kapel van Sint-Joseph rechts van het altaar.

weduwe van advocaat Frederik Louis de Moor als huurster geregistreerd.³⁹ Het fenomeen van advocaten en procureurs van de Raad van Vlaanderen als huurders van het tempelhuys, stemt volledig overeen met het profiel van eigenaars en huurders in deze omgeving. Vooral op de Lange Schipgracht woont in de 17de en de 18de eeuw nogal wat personeel van de Raad van Vlaanderen, zowel advocaten, procureurs, als messagiers en deurwaarders.

Bouw- en herstelcampagne van 1688

Bij het aantreden van de nieuwe commandeur van Caestre, broeder ridder Claude de Beauclaire d'Achres, worden systematisch alle commanderijen bezocht. Op 26 mei 1668 wordt hiervan een uitgebreid visitatierapport opgesteld. Voor Gent betreft het een bezoek aan de kerk, het tempelhof en de plek waar het afwateringskanaal in de Schipgracht uitmondt.⁴⁰

Een intensieve periode van verbouwen en herstellen is net afgerond. Het visitatieverslag eindigt met een overzicht van alle kosten ingediend door de verschillende ambachtslieden voor hun werken op het domein. Een aantal gebouwen is grondig opgeknapt en er is zelfs sprake van enkele nieuwe gebouwen. We doorlopen samen met de visitor het Gentse tempelhuys en volgen hierbij redelijk getrouw de tekst.

De hoofdtoegang tot het afgesloten domein van de ridders van Malta is een grote rode, vernieuwde koetspoort uit baksteen met nieuwe, natuurstenen kapitelen (*pierre de taille en facon de chapiteaux*). De omheiningsmuur met steunberen is van baksteen. Men komt de voorhof binnen. Een wachthuisje met een raam uitkijkend op de ingang staat binnen het domein, rechts van de poort. Een slagboom (*barrière*) sluit de doorgang af. Dit wachthuisje heeft drie verbindingsdeuren: één op de straat (dit gedeelte is verhuurd) en één naar de koetspoort zelf en de stal voor acht paarden. De derde deur leidt naar een vierkante kamer langs waar men de bezoeker een hof of koer bereikt; hier begint een grote galerij die loopt langsheen een reeks aaneen gesloten kamers onder één dak. In de eerste kamer in de galerij op de rechterkant is een stenen trap naar de eerste verdieping van het wachthuisje en naar de zolder boven alle kamers langsheen de galerij. In het totaal zijn er drie aparte kamers onder de

³⁹ SAG, reeks 153/1, nr. 30, 84v (2). Ze huwden op 3 augustus 1699 in de parochie Sint-Michiels Noord. Getuigen bij het huwelijk waren voor de man priester de Vuldere Joannes Baptiste; voor de vrouw Joannes de Smet. Zij huwde een tweede maal met de advocaat Remigius du Laurij op 27 september 1712 in de parochie Sint-Michiels Noord. Getuigen bij hun huwelijk waren Jacques Toebast en Cornelia Carolus. Ze overleed in de Burgstraat als douarière van du Laurij en is begraven in het familiegraf in de kerk van de ongeschoeide karmelieten op 15 oktober 1749. Ze liet in 1723 verbouwingen uitvoeren aan een woning in de Lange Steenstraat. Vermoedelijk bleef haar dochter Anna in het tempelhof wonen met haar echtgenoot Lowijs de Groote; Anna overleed er op 14 januari 1742; ze huwden op 30 juli 1702 in de parochie Sint-Michiels Noord.

⁴⁰ RAK, Aanwinsten, IV, nr. 6985.

HET GENTSE TEMPELHOF

galerij en aan het einde daarvan ligt de keuken. In de keuken staat een kast van mooi schrijnwerk, het enige waardevolle meubelstuk in de hele commanderij. Achter in de keuken is een kleine berging van waaruit men via een vierkant koertje en een gemetste trap met treden van Doornikse steen kan afdalen naar de gracht. Het lange gebouw onder de galerij is bedekt deels met dakpannen, deels met schalies. Bij het verlaten van de keuken naar de galerij zijn er links twee kleine bergingen met elk een deur die op het water uitgeven; in de éné bergruimte staat de waterpomp, in de tweede een voliëre. De bezoeker passeert over een geplaveide doorgang afgeboord met palissaden met een traliëwerk er boven.

Bij het betreden van het opperhof, dus binnen de omwalling, staat rechts eerst een apart *cabinet* met een luikje en een dak van dakpannen. Vervolgens komt er een bakstenen wachthuis onder een dak van dakpannen. Voordat men hier binnengaat, is er op de linkerhand een *nécessaire*. Hoe *cabinet* en *nécessaire* in deze tekst geïnterpreteerd dienen te worden, is niet erg duidelijk. Dit zou kunnen wijzen op sanitaire voorzieningen, in welk geval op deze plaatsen sporen van een beerput zouden moeten zijn.

Het opperhuis betreedt men via twee of drie treden, dan is er een deur en daarna volgen nog vier treden. Men komt een kamer binnen, met rechts daarvan een klein kamertje. In dit kamertje bevindt zich een kistje met twee lades en een plank. Hierin berusten papieren die eigendom zijn van de commanderij, archiefstukken dus. Dit archiefmateriaal is volkomen onbeheerd en er is geen inventaris voor handen, tot grote consternatie van de visitator. Alle archiefstukken worden meteen in verzegelde zakken verpakt en in de mooie kast in de keuken opgeborgen achter slot en grendel; opdracht zal gegeven worden een fatsoenlijke inventaris van de stukken op te stellen. Bij het verlaten van de grote kamer komt men op een galerij die leidt naar een andere grote kamer op het einde waarvan een kleine berging is; beide hebben ramen. Boven alle kamers is er een zolder en het geheel is met dakpannen afgedekt.

Eens buiten het opperhuis volgt links een gebouw dat vroeger als brouwerij diende - zonder plankenvloer zoals alle brouwerijen - en voorzien van dakpannen; deze brouwerij is tegen voorgaande kamers aangebouwd. Op het ogenblik van de visitatie dient de ruimte als opslagplaats. Al deze gebouwen bevinden zich binnen een grote gracht vol water met veel vis, met uitzondering van het eerste wachthuisje dat een bovenkamer heeft. Binnen het areaal van de walgracht en er rondom liggen moestuinen, boomgaarden en bloementuinen. Via de galerij gaat men terug in de richting van de grote toegangspoort; aan de rechterkant, over de hele lengte tot aan de poort, is een grote palissade die de afscheiding vormt met een weide vol fruitbomen (een boomgaard dus) die aan twee kanten ommuurd is. Enerzijds met de straatmuur, anderzijds met de muur van een buurhuis en voor de rest paalt hij aan de walgracht. Eveneens aan de linkerzijde is een grote poort ook met palissades waardoorheen men een grote hangar bereikt; deze hangar is gedekt met Hollandse pannen; aan de ene kant is de muur van een klein gebouw. De muren langs de kant van het water en aan de tuinzijde zijn vernieuwd en de voorgevel van de hangar is van

LEEN CHARLES

hout. Recht tegenover de voormelde deur is een andere weide vol fruitbomen, aan de ene kant afgeboord met de scheidingsmuur van de buurhuizen en de buurtuinen die eigendom zijn van de commanderij en aan de andere zijde met de walgracht.

Bij het verlaten van het hoofdgebouw (*la maison seigneuralle*) gaat men linksaf en men komt zo in een huis met boomgaard van de commanderij. Dit huis is verhuurd aan koster De Vliegheer. Iets verder naar links is nog een huurhuis en een verhuurde tweewoonst. De visitatoren vervolgen hun circuit achter het opperhuis langs en gaan zo in de Lange Schipgracht binnen - dit laat ons vermoeden dat er ergens langsheen de oostzijde van de muur een doorgang was of dat er geen volledige muur aan de zuid oostzijde was. Ze gaan de slagerij van Jean van Melle binnen, eigendom van de erfgenamen van Odemare naast het *cabaret Le Bateau*. Naast dit huis is een erf dat zich uitstrekt van de Schipgracht tot aan de walgracht, afgeboord door een muur, waaronder door een ondergronds kanaal loopt dat voor de waterhuishouding van de gracht zorgt.

Uit dit verslag leren we dat het opperhof een weinig imposante structuur bevatte van slechts twee bouwlagen. Een grote kamer met daarnaast een klein kamertje, een verbindingsgalerij gevolgd door nog een grote kamer met een bergruimte, dit alles onder een zolder. De opgravingen van 1977-1979 brachten geen (bak)stenen fundamenteën aan het licht. Alleen de eerder vermelde vier houten palen duiden op een bouwconstructie die, gezien de centrale ligging wellicht aan de stenen fase voorafging.

Terugkerend naar de kerk treffen ze nog verschillende huizen aan. Tegen het koor aangebouwd is een verhuurde éénkamerwoning met hof en tuin. Verder nog een huisje tegen het koor aangebouwd met een keuken en een zolder en een wachthuisje waarvan de bovenkamer verhuurd is. Aan straatzijde, aan het einde van de muur, pal tegenover de augustijnen is er nog een huisje waarin een winkeltje is gevestigd. Dit huisje heeft een grote boomgaard en een uitgang vlakbij de kerk.

Alle bezochte huisjes en gebouwen zijn in goede staat, goed gerepareerd en heropgetrokken.

In het tempelhuis zelf werden twee houten schoorsteenwanden hersteld en geschilderd in marmerimitatie. De trap naar de wal kreeg nieuw metselwerk van baksteen over een hoogte van 1,2 meter. Het vensterglas in achttien ramen werd vervangen. De totale kostprijs voor alle uitgevoerde werken bedroeg de grote som van 9712 pond 7 schellingen 6 deniers, Frans geld.

Reconversieplannen 1778

Op 15 maart 1778 richt bisschop Govard Gerard van Eersel (1772-1778), slechts enkele maanden voor zijn dood (24 mei 1778) een verzoek aan de commandeur van Caestre, Camille de Rohan en aan de grootmeester van de orde te Malta, om het tempelhuis te mogen aankopen of in eeuwige cijns te krijgen. Hij koestert het plan om er een tehuis voor arme bejaarden in onder te brengen;

HET GENTSE TEMPELHOF

de kerk zou haar functie behouden. In voorbereiding hierop had hij in januari van datzelfde jaar een rapport opgevraagd bij Drion, algemeen agent van de orde van Malta in de Nederlanden, over de toestand van het tempelhuis. Pas in 1793 neemt de grootmeester een gunstige beslissing over de erfpacht voor 99 jaar aan de bisschop en in 1794 gaat bisschop Ferdinand Maria de Lobkowitz (1779-1795) over tot de uitvoering ervan.⁴¹ Meester Pieter Colpaert verwerft deze erfpacht⁴² van de orde van Malta op 7 februari 1794.

Drion beschreef een domein, *nommé communément tempelhof*, bestaande uit een goed geconserveerde kapel gewijd aan de Heilige Maagd onder de aanroeping van Onze-Lieve-Vrouw ter Zwaluwen. Het dak ervan is grotendeels vernieuwd, evenals het dak van het klokkentorentje. Verder is er een groot huis genaamd tempelhof met hof en tuin omringd door walgracht met een grote, goed aangeplante boomgaard ingesloten door muren. Het geheel bestaat uit *plusieurs batimens anciens, uné écurie et une remise*; een huis met als uithangbord *La Croix de Malthe*, met hof en ommuurde tuin; vijf kleinere huisjes omringd door muren; een kleine woning; drie tuinen en een plein omringd door muren. Volgens Drion wordt het tempelhuis zelf op dat moment bewoond door maar liefst tien huisgezinnen. De herberg *La Croix de Malthe* staat bekend als een oord van verderf (*lieu de débauches*).

De algemene toestand van de gebouwen is *assez mediocre pour ne pas dire mauvais*; toch zijn ze allemaal voldoende opgeknapt om permanente bewoning toe te laten. Drion gelooft dat deze gebouwen allemaal meer dan tweehonderd jaar oud zijn en men gaat van de veronderstelling uit dat *qu'ils s'en trouvent du temps des templiers*. Als pluspunten voor deze locatie worden de nabijheid van de Raad van Vlaanderen, het klooster en het college van de augustijnen en het stadscentrum aangevoerd.

Einde van het tempelhuis: nieuwbouwcampagne van Pieter Colpaert, 1794

In het verzoekschrift van Pieter Colpaert van februari 1794 om dit terrein in erfpacht te krijgen, is helemaal geen sprake van een plan voor de omvorming naar een bejaardentehuis. Zelf staat hij in juni 1794 het cijnsrecht over het *terreyn geseyt het tempelhof* af aan Constant de Vos Hulpiau, koopman, wonend in Sint-Margrietstraat nr. 18.⁴³ Huizenonderzoek toont aan dat dit overeenkomt met het Oostenrijkse huisnummer C 174 met de kelder C 174² en het

⁴¹ RAG, Archief Bisdom, nr. K18832.

⁴² SAG, Familiearchief Surmont de Volsberghe, nr. 248; over de bouwactiviteiten van Pieter Colpaert, zie W. DE VUYST, *Pieter Colpaert en de familie De Loose* (werkdokument); *Huizenonderzoek in Gent 1997. Huizen langs de Lange Steenstraat: voorstelling van de resultaten van drie huisonderzoeken: huis Bisschoppelijke Huis-houdleergangen, Hôtel de Looze, Hôtel Dons de Lovendeghem* (Postgraduaat Monumenten- en Landschapszorg Antwerpen), 1997, p. 29.

⁴³ SAG, reeks 535bis, Tempelhof, notarisakte van 17 juni 1794.

perceel sectie A nr. 1166. We durven voorzichtig veronderstellen dat op dit terrein de hoofdtoegang tot het domein van het tempelhof lag.

Op 2 juli 1794 verstrekt de stad een bouwtoelating aan dezelfde Pieter Colpaert die graag *het terrain geseijt het tempelhof ... straatewaerts saude laeten bebauwen*. Langsheen de Sint-Margrietstraat trekt hij een gevelrij met acht nieuwe panden op in een monumentale, uniforme stijl.⁴⁴ Het steegje van de Sint-Margrietstraat naar de kerk sluit hij af en hij verbreedt de Tempelsteeg met twintig voeten *tot wegnemen van schuijlhoeken en plaetsen voor dieven en baenstroopers 't gonne meermaels met de twee straeten rondt de capelle is voorgevallen*. Deze ingreep komt de algemene veiligheid ten goede maar als bijkomend argument geeft hij ook aan dat beide straten achteraan op één en hetzelfde punt uitkomen, namelijk in de Tempelsteeg.

Het bouwterrein was voorheen bebouwd met elf verschillende wooneenheden waaronder een herberg *het Cruijs van Maltha*. De herberg kreeg een onderkomen in één van de nieuwe panden. Onder het Franse kadaster treffen we de herberg aan in de kelder van Sint-Margrietstraat nr. 22 onder nr. 22bis, perceel sectie A nr. 1171, met Oostenrijkse huisnummers C 172 en C 172². Het pand is eigendom van Pierre Bleeker en de herberg wordt gehuurd door Frans van Melle.⁴⁵ De bouwtoestemming legt een termijn van afwerking op van vier jaar. Op 11 mei 1812 verwerft de familie De Loose van Pieter Colpaert twee van deze terreinen.⁴⁶ De cijnsnacht op deze terreinen was in november 1794 al verkocht voor een termijn van 99 jaar voor een bedrag van 1000 pond wisselgeld of 12690 frank ten gunste van de orde van Malta, vertegenwoordigd door procureur Guillaume Jean de Waele. Volgens dit document was Pieter Colpaert ook eigenaar van *des materiaux qui se trouvaient sur les dit terrains lors de l'acquisition*. Hij moest ook geen verantwoording afleggen over de bestemming van de materialen afkomstig van de *chapelle de notre dame ter swaluwe*. De cijns werd collectief verkocht aan de eigenaars van de nieuw gebouwde huizen, namelijk aan Pierre François de Bleeker, Jean Joseph Dullaert, Gerard vander Waerden, Constantin de Vos, Emanuel Ignace Dullaert, De Keyser en Marechal. Deze verkoop kaderde wellicht in de verplichte taxatie opgelegd aan de orde van Maltha (1794). Beheerder procureur De Waele, diende een bedrag van 50.000 frank op te hoesten. De orde behoorde met dit bedrag, samen met de familie Baut Rasmont (50.000), President Diericx (60.000), baron Draeck (80.000), de families De Looze (60.000) en Maelcamp (50.000), het bisdom (500.000), het seminarie (100.000) en het kapittel van Sint-Baafs (600.000) tot de zwaarst belaste instellingen of personen.⁴⁷

Met de verwerving van het domein van het tempelhuis door Pieter Colpaert komt meteen finaal een einde aan de visuele aanwezigheid ervan in het straatbeeld. Eerst wordt de kerk gesloopt en daarna systematisch alle andere gebouwen, de wal wordt gedempt en het terrein wordt bouwklaar gemaakt voor het nieuwbouwproject.

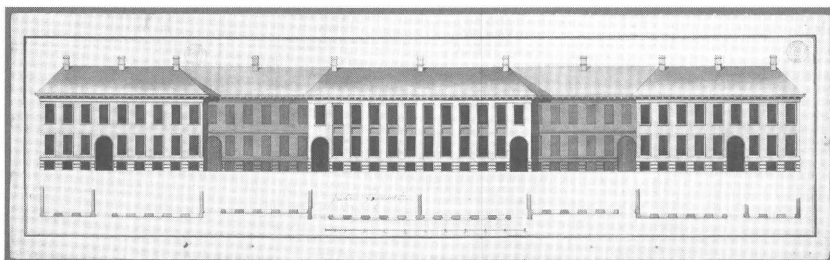
⁴⁴ SAG, reeks 535, nr. 317, Tempelhof, nr. 3 (1794).

⁴⁵ SAG, reeks DD, nr. 5, Sint-Margrietstraat.

⁴⁶ SAG, Familiearchief Surmont de Volsberghe, nr. 251, akte van 11 mei 1812.

⁴⁷ SAG, reeks C11 nr. 2, 1794, zitting van 19 fructidor II [5 september 1794].

HET GENTSE TEMPELHOF

(Afb. 3) Bouwaanvraag voor 8 woningen aan de Sint-Margrietstraat, Pieter Colpaert, 1794 (SAG, reeks 535, nr. 317).

Archief in het tempelhuis

Het spreekt vanzelf dat het beheer van het tempelhuis en de inning van de inkomsten uit gronden, huizen en landerijen enige administratie met zich mee bracht. Een ontvanger stond in voor de dagelijkse gang van zaken en voor de afrekening van de commanderij. Het archief van het tempelhuis zal minstens geregelde afrekeningen, briefwisseling en boekhoudkundige stukken bevat hebben. Vertrouwensfiguren, leden van de orde of reguliere bodes zorgden voor het transport van documenten en goederen tussen de vestigingen.

Naar aanleiding van een bestuurswissel moet Jooris de Meyere fs Jan als ontvanger van de huizen van Gent en Zaamslag in oktober 1487 binnen de acht dagen een schatting maken van de wereldlijke en geestelijke bezittingen, inclusief de juwelen. De sleutels van beide huizen moet hij overleveren in handen van Jan vanden Abbeele, commandeur van Gent en Zaamslag. Jooris wordt als beheerder vervangen door Reyniere vander Muelen. Binnen de veertien dagen moet hij ook alle *boucken, letteren, brieven ende bewijsen* overleveren. Deze procedure was afgerond in december 1487 volgens de verklaring van Jan Pierssins, afgevaardigde van de commandeur.⁴⁸

De nachtelijke inval in het tempelhuis in januari 1562 bracht aan het licht dat commandeur Willem Antheunis bezig was met zijn financiële afrekeningen in zijn kantoortje.⁴⁹ Naast contant geld veronderstelt deze activiteit ook enig papierwerk met een minimale boekhouding. Ook deze boekhouding maakt deel uit van het archief van de orde.

Het visitatierapport (1688) maakt op een nogal geschokte wijze melding van de gebrekkige zorg voor het archief die in het tempelhuis aan de dag werd gelegd. In een kamer palend aan de hoofdkamer in het opperhof bevond zich een kistje met twee lades en een plank met daarin papieren die eigendom waren van de

⁴⁸ SAG, reeks 301, nr. 59, 19v, akte van 12 oktober 1487 en 9, akte van 3 december 1487.

⁴⁹ SAG, reeks 214, nr. 4 (1561-1563), 379-382, proces-verbaal opgemaakt op 17 januari 1562.

commanderij, archiefstukken dus. Dit archiefmateriaal was volkomen onbeheerd en er was geen inventaris voor handen. Het tempelhuis was immers al geruime tijd verhuurd aan privé personen (sinds 1637): rondslingerende en onbeheerde archiefstukken waren dan natuurlijk uit den boze. Alle stukken werden op staande voet in verzegelde zakken achter slot en grendel weggeborgen en iemand zou de opdracht krijgen een fatsoenlijke inventaris van de stukken op te stellen, met eindbestemming de zetel van de commanderij in Caestre.⁵⁰

De kerk

De kerk bestond zeker al in 1288 en had twee kapelrijen, waaronder één gesticht door Adelisa, dochter van Henric Morsels.⁵¹ Volgens Mannier waren er in de 14de eeuw vijf kapellen.⁵² Dagelijks werd er een mis gelezen door een pater augustijn. De kerk stond bekend als Onze-Lieve-Vrouw ter Zwaluwen (*Onse lieve vrouwe gheseyt ter Swaelmen, in sacello M.M. virginis dicto ter Swalewe, Notre Dame aux Hirondelles*).⁵³ Een document van de orde zelf spreekt in 1688 van een kerk gewijd aan Sint-Jan Baptist.⁵⁴ In 1625 is er een kapelanij gewijd aan Onze-Lieve-Vrouw-boodschap.⁵⁵

De kerk werd gebouwd door de tempeliers, zeker voor het jaar 1288. Haar bescheiden afmetingen van 18 meter lengte op 5,7 meter breedte beantwoorden aan het bouwpatroon van de gangbare tempelierskerken, rechthoekig van vorm en met slechts één schip.⁵⁶ Er is een tekening van het grondplan bewaard uit 1794-1795.⁵⁷ Het koor van de kerk is op het oosten gericht en heeft twee ramen. Het schip telt 5 ramen tussen steunberen. Aan de westelijke gevel bevindt zich de centrale toegang met oostelijk een aangebouwd traptorentje waar boven het klokje hing. Er is een toren met een lager, smal klokkentorentje.⁵⁸ De kerk had een ommuurde en afgesloten kerkhof.⁵⁹ Tussen het ommuurde kerkhof en het tempelhof zelf liep een smal steegje dat in 1794 door Pieter Colpaert opgeheven werd. Links voor de kerk stond tot de beeldenstorm een kruisbeeld.

⁵⁰ RAK, Verzameling Aanwinsten IV, nr. 6985, visitatierapport, 1688.

⁵¹ P. ROGGHE, *o.c.*, p. 153

⁵² E. MANNIER, *o.c.*, p. 703.

⁵³ SAG, reeks 301, nr. 66, 33v, akte van 10 januari 1499: *int Tempelstraetkin bachten den tempelhuuse by onse vrouwe ter zwaluwen de scole van den tempelhuuse daer neffens staende*. Vroegste vermelding tot nu toe is 1499.

⁵⁴ RAK, Aanwinsten, IV, nr. 6985; zie ook gedeeltelijke kopie in SAG, Nota's Van Werveke, nr. 348 Tempeliers en Tempelhof.

⁵⁵ RAG, Archief Bisdom, K 18831, lijst van renten, 28 februari 1625.

⁵⁶ M NUYTENS, *o.c.*, p. 80.

⁵⁷ SAG, Atlas Goetghebuer (verder AG), lade 50, nr. 2-3.

⁵⁸ SAG, AG, lade 50/7b. Afbeelding van het mirakel van Onze-Lieve-Vrouw ter Zwalmen; RAG, Archief Bisdom, K 18832.

⁵⁹ SAG, AG, lade 50/2.

HET GENTSE TEMPELHOF

Het kruisbeeld werd neergehaald op 22 augustus 1566.⁶⁰ Alle beelden en schilderijen van heiligen, evenals de koperen grafornamenten (inscripties en wapens) werden vernietigd.

In 1688 wordt de kerk beschreven als oud (*elle noys ayt paru fort ancienne*) en het halve dak kreeg nieuwe dakpannen, alle ramen werden hersteld en voor zes ramen werd een beschermend ijzerwerk aangebracht. Tegen het koor was een huisje aangebouwd (de kluis) dat via een raampje een zicht had in het koor. Een steunbeer van de kerk die in het huisje was geïncorporeerd, werd vernieuwd tot op een hoogte van zes meter. Twee andere steunberen werden eveneens vernieuwd. Naast het koor waren nog twee huisjes gebouwd van twee bouwlagen. In de kerk lagen verschillende leden van de orde begraven, ridders en commandeurs, één ordezuster, één kluizenares en enkele burgers.⁶¹ Met uitzondering van drie (Loijs Du Sart overleden in het tempelhuis, Anthonette van Quaillem, kluizenares, en Marie Zaman (107 jaar oud)) dateren alle graven van voor de beeldenstorm. Anthonette is niet de enige bij naam bekende kluizenares. In 1439 krijgt zuster Margriete van Gavere het gebruik van de kluis in het tempelhuis toegewezen.⁶² Tussen 1439 en 1608 verbleef blijkbaar regelmatig een kluizenares in het huisje bij het koor. Bestuurder Mathias Panneman (1516-1522) kreeg de opdracht een kluizenaarster onderdak en kleding te verschaffen. Het is de vraag of er in Gent ook begravingen buiten de kerk plaatsvonden, zoals het geval was in de commanderie van Slijpe.⁶³ Het kerkmeubilair is iets meer dan een eeuw na de beeldenstorm terug aangevuld.⁶⁴ Het visitatierapport uit 1688, opgesteld naar aanleiding van het aantreden van Claude de Beauclaire d'Achères geeft een gedetailleerde opsomming van dit kerkmeubilair.⁶⁵ Omstreeks 1745 werd in de kerk de broederschap van het kindje Jezus gesticht. Elke tweede zondag van de maand gaat een mis door en op de dag van de Zoete Naam Jezus bijzondere diensten.⁶⁶ In 1778 krijgt de kerk nog een goed bouwkundig rapport in het verslag van Drion, algemeen agent van de orde van

⁶⁰ Universiteitbibliotheek Gent (verder UG), Hs. nr. 3467 J. B. WEMAER, Collection d'épithaphes de quelques églises de la ville de Gand. Copie des anciennes inscriptions sépulcrales et autres monuments, écrites sur les lieux mêmes par Diongène Harduin, docteur ès loi, très savant homme, 133v-135: *dans la cour du Temple ou Templiers nommé het tempel hof de l'ordre de St. Jean de Jérusalem présentement détruite*.

⁶¹ Zie bijlage 1: lijst van personen begraven in de tempelkerk.

⁶² SAG, reeks 301, nr. 35, 104v, akte van 12 maart 1439.

⁶³ I. ZEEBROEK, G. JANSSEUNE, D. TYS & M. PIETERS, 'Het Groot-Tempelhof te Slijpe, de oude Commanderie de Flandres van de orde van de tempelridders (gem. Middelkerke, prov. West-Vlaanderen). Geïntegreerde analyse van het landschap, archiefbronnen en opgravingsresultaten 1971-2003', *Relicta. Archeologie, Monumenten- en Landschapsonderzoek in Vlaanderen*, 1/1, (2003), pp. 167, 174-175.

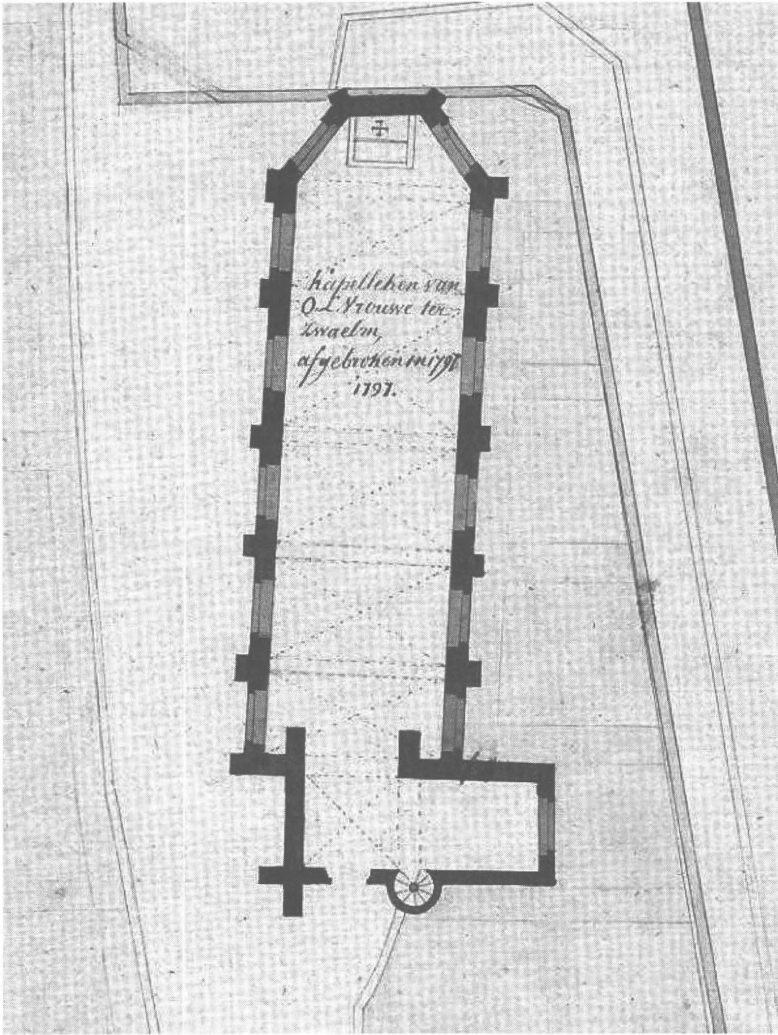
⁶⁴ RAK, Aanwinsten, IV, nr. 6985

⁶⁵ Zie bijlage 2: lijst van het kerkmeubilair, 1688.

⁶⁶ RAG, Archief Bisdom, K 18833, verzoekschrift van 15 november 1753.

LEEN CHARLES

Malta in de Nederlanden. Hij noteert dat de hele kerk en het klokkentorentje een nieuwe dakbedekking kregen. De algemene toestand van de kerk wordt als goed bestempeld.⁶⁷

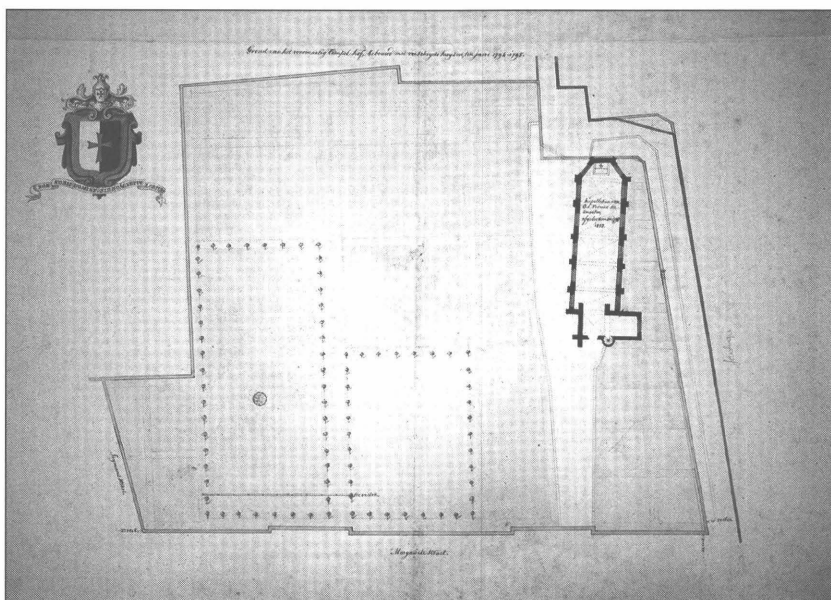

(Afb. 4) Plattegrond kerk, ca 1794 (SAG, AG, lade 50/2).

⁶⁷ RAG, Archief Bisdom, K 18832, nr. 1. beschrijving tempelhof 27 januari 1778.

HET GENTSE TEMPELHOF

Volgens Destanberg is de kerk in de loop van 1785 afgebroken⁶⁸ maar in juli 1794 spreekt Pieter Colpaert zeker nog over *de straete leijdende actueelijk naer de capelle*.⁶⁹ Een akte van 15 november 1794 ontslaat Colpaert van verantwoording over de afbraakmaterialen van de kapel van Onze-Lieve-Vrouw ter Zwaluwen.⁷⁰ De kerk is op dat moment dus zeker afgebroken. Alle andere data zijn bijgevolg foutief. De cultusvoorwerpen, gewaden en schilderijen uit de kerk zouden op 4 november 1805 zijn ondergebracht in de kapel van het Sint-Jacobsgodshuis waar de verering van Onze-Lieve-Vrouw ter Zwaluwen werd verder gezet. In 1853 werd de kapel gesloten, het meubilair werd verkocht en het beeldje van Onze-Lieve-Vrouw ter Zwaluwen werd in bewaring gegeven bij de zusters van de Kindsheid Jesu te Gent aan de Oude Schaaapmarkt. In 1872 verhuisden deze zusters naar het Hôtel vander Meersche aan de Nederpolder.⁷¹

(Afb. 5) Plattegrond voormalig domein van het tempelhuis, ca 1794
(SAG, AG, lade 50/3).

⁶⁸ D. DESTANBERG, *Gent onder Jozef II 1780-1792*, Gent, 1910, pp. 307.

⁶⁹ SAG, reeks 535, nr. 317 *Tempelhof*, nr. 3, apostille van 2 juli 1794.

⁷⁰ SAG, Familiearchief Surmont de Volsberghe, nr. 251, akte van 11 mei 1812 met verwijzing naar een notarisakte van 15 november 1794.

⁷¹ M. DAEM, 'De verering van Onze-Lieve-Vrouw Ter Zwaluwen te Gent', *Oost-Vlaamse Zanten*, 72/1, (1997), pp. 17-29.

De kerk verdwijnt wellicht uit het straatbeeld op het ogenblik dat Colpaert effectief start met de uitvoering van zijn bouwwerken, misschien nog in de zomer van 1794. Als er al begravingen buiten de kerk zouden geweest zijn dan zullen deze vermoedelijk ook op dit ogenblik vernietigd zijn. Een situatieplan uit 1794 geeft een idee van de omvang van het domein.

De Scole en de Tempelhofsteeg

Bij het tempelhof was gedurende korte tijd een school. Het is niet duidelijk of deze school onderdeel was van de reguliere werking van het tempelhuis of dat we hier te maken hebben met een losstaand, individueel initiatief. Tussen 1451 en 1499 was er een school in een gebouw in de Tempelhofsteeg dat effectief de *scole* werd genoemd. In sommige bronnen is er sprake van *de scole int tempelhuus*, in andere van het huis *de scole* in de Tempelsteeg.⁷² De school lag in de Tempelhofsteeg in de buurt van de kerk. Later dan de 15de eeuw vinden we voorlopig geen sporen van deze school terug.

Laurens Temmerman, zoon van Marten en gehuwd met Katheline Utenbroucke krijgt onder het bewind van Jan Berthout in 1451 het huis *De Scole in het Tempelhof* in vruchtgebruik; hij mag er school houden maar moet zelf voor alle reparaties aan het huis instaan. Enkele jaren later (1459) blijkt het pand in vruchtgebruik door het echtpaar Willem vander Hoyen en Margriete Steertmans. Het huis wordt omschreven als *een huus staende int tempelhuus ende es gheheeten 'de Scole' ende daermen ter tijdt van nu scole in hout*. In 1463 neemt Jan vander Hoyen, zoon van Willem deze school over.⁷³ Enkele andere akten geven enig inzicht in de ligging van de school. Het gaat telkens om een huis dat gelegen is *bachten den tempelhuuse* en dat paalt aan een tweewoonst of twee huizen die altijd samen verkocht worden en die vrij huis vrij erf zijn.⁷⁴ Er hoort een gang bij die afgesloten is met een poortje en tot achteraan op het water van het tempelhuis loopt dat aan de zuidzijde blijkbaar geen muur heeft. Ook het hoekhuis van de Tempelhofsteeg en de Lange Schipgracht met een werf er achter en een *plaetse* waren vrij huis vrij erf. Het hoekhuis was een afsplitsing (1583) van een omvangrijker domein vrij huis vrij erf dat bestond uit een groot huis (samenvoeging van drie huizen) in de Lange Schipgracht met achterliggende tuin met

⁷² SAG, reeks 301, nr. 41, 91, akte van 12 februari 1451 (het huis *De Scole in het tempelhof*); reeks 330, nr. 28, 19v, akte van 19 november 1459 (*huus ende stede staende int tempelhuus ende es gheheeten de scole ende daermen ter tijdt van nu de scole in hout*).

⁷³ SAG, reeks 301, nr. 41, 91, akte van 12 februari 1451; reeks 330, nr. 28, 19v, akte van 9 november 1459; reeks 330, nr. 29, 72v, akte van 23 januari 1463.

⁷⁴ SAG, reeks 301, nr. 49, 45v, akte van 17 december 1467; reeks 301, nr. 54, 116, akte van 10 mei 1478; reeks 330, nr. 38, 13, akte van 29 oktober 1487; reeks 301, nr. 66,33v, akte van 10 januari 1499.

HET GENTSE TEMPELHOF

duiventoren.⁷⁵ Dit alles was eigendom van meester advocaat in de Raad van Vlaanderen Frodys Benyts (voor 1540 tot ca 1543) waarna het in handen kwam van de adellijke familie Willem vander Zype. Diens zonen jonkers Jan en Jacques vander Zype verkochten het complex in 1582 aan Guillaume de Witte fs Willem die onmiddellijk begon met een lucratieve opdeling van het domein. Hij verkocht het kleine huisje met voorgevel in het Tempelhuisstraatje aan Joos Molyn fs Lieven op 25 februari 1583. Dit pand bleef in handen van de familie Molyn en aanverwante families tot 1664 waarna het *huys metter eerfve ofte asynhof* overging naar Jan Haeck fs Jaecques. In 1672 zou het gaan om een hof (dus is het huisje vermoedelijk afgebroken?) die gehuurd werd door Jan Haeck. Het bleef in deze familie tot in 1770 wanneer het verkocht werd aan Elisabeth Benoit, weduwe van Andreas Cornelis. Het ging om een huis of magazijn (*boye*) dat tot nu toe diende als opslagplaats voor azijn (*aynleggherye*). Zij diende in 1771 een aanvraag in bij de stad om het huis of het magazijn te verbouwen *ten voorhoofde in het cleen strattien achter de kercke van het tempelhof nevens den hof van mijn-heer Smet*.⁷⁶ Onder het Franse bestuur kwam het in handen van ene Morel die er een pakhuis in hield en onder het Hollands bewind werd het pakhuis eigendom van Petrus van Maldeghem.⁷⁷

Besluit

Het Gentse tempelhuis was gedurende een korte periode bezit van de tempelridders (1200-1312). De schenking van burggraaf Zeger II bij zijn toetreden tot de tempelorde lag aan de basis van de Gentse vestiging die de laatste stichting vormde in de rij van de tempelhuizen in Vlaanderen. Er hoorde een kapel bij het domein.

Vanaf 1313 waren de hospitaalridders de nieuwe eigenaars van het domein dat in de bronnen de naam tempelhuis of tempelhof zal blijven dragen. Het tempelhuis was gelegen binnen een omwalde gracht met boomgaarden en tuinen en daarom heen een omheiningsmuur, midden in het bouwblok Sint-Margrietstraat, Dobbelslot, Lange Schipgracht en Tempelhof.

Tot omstreeks 1637 gebruikten de johannieters het tempelhuis hetzij als vaste verblijfplaats in Gent, hetzij als tijdelijke wijkplaats. Vanaf 1637 werd het complex verhuurd aan privé-personen, veelal advocaten en procureurs in de Raad van Vlaanderen. In de 17de eeuw werd het hele complex grondig

⁷⁵ Kadaster Gent (1835), sectie A, perceelnummers 1241, 1242 en 1243.

⁷⁶ SAG, reeks 153, nr. 1, dl. 4, 440v; idem, nr. 3, dl. 1, 56v-60; reeks 303, nr. 37, 212-213v, akte van 4 december 1770; reeks 303 nr. 13, 62-62v, akte van 30 december 1664; reeks 535, nr. 317, Tempelhof, nr. 2.

⁷⁷ SAG, reeks DD, nr. 5, 17 en 42.

LEEN CHARLES

hersteld en verbouwd (1688). We beschikken over geen afbeeldingen van het gebouw zelf maar een uitgebreide visitatie verraadt veel over het materiële voorkomen van het domein. In 1788 ondernam de bisschop van Gent een poging om het complex om te vormen tot bejaardentehuis doch de Franse Revolutie en de komst van de nieuwe Franse bestuurders doorkruisten deze plannen.

In 1794 kreeg de bouwondernemer Pieter Colpaert een bouwtoelating om acht woningen aan de zijde van de Sint-Margrietstraat op deze grond op te trekken. Dit betekende meteen het einde van de kerk en van het effectieve tempelhuis. Noodopgravingen naar aanleiding van de bouw van de Volkskliniek in de jaren 1977-1979 brachten archeologische resten van de walsite aan het licht.

HET GENTSE TEMPELHOF

BIJLAGE 1: lijst van personen, begraven in de voormalige tempelkerk⁷⁸

Broeders, zusters, kluisenares, ridders, preceptors, priesters en commandeurs

Cornille de Hambrouck, ridder van de orde van Sint-Jan van Jeruzalem, commandeur van Vlaanderen en Hesnoij, overleden te Brugge, 7 april 1521 (voor Pasen)

Thomas de Cuijnghem, ridder, heer van Haverie en Garmanet (?), overleden 3 juni 1536

Francois Cousse, broeder, gouverneur van het hospitaal van Sint-Jan van Jeruzalem in Vlaanderen, overleden 26 mei 1450⁷⁹

Jehan de Biecre, ridder, *maître d'hotel* van de graven van Vlaanderen, overleden september 1373

Richardus Cousse, broeder, van het huis van Yvrij (?) en Zaamslag, overleden 31 oktober 1445

Jaspar de Witte, priester, broeder van het hospitaal van Sint-Jan van Jeruzalem, preceptor⁸⁰ van Gent en Zaamslag, overleden 29 oktober 1554

Clays van Erdsvelde, broeder, ridder, gouverneur van het huis van Baelet (?), overleden 4 november 1508

Gisbertus IJsson, broeder van het hospitaal van Sint-Jan van Jeruzalem, preceptor van het huis van Zaamslag en Gent in Vlaanderen, overleden 20 juli 1480

Marie Pedaerts, zuster, religieuze van het hospitaal van Sint-Jan van Jeruzalem, overleden 26 augustus 1528.

Loijs Du Sart, broeder, ridder van de orde van Sint-Jan van Jeruzalem, commandeur van Caestre en Slijpe in Vlaanderen, geboren in het edele huis van Thuy in Vallois, overleden in het tempelhuis 4 juni 1598

Anthonette van Quailem, zuster, kluisenares gedurende 38 jaren, overleden 2 juli 1608

Particuliere personen

Margriete van der Schaeghen, echtgenote van Jan Barbasaens, overleden anno 1470

Katylne Bous, overleden 26 september 1461

meester Buscaert de Zadeleere, doctor in beide rechten, overleden 25 april 1490

⁷⁸ UG, Hs. nr. 3467, J. B. WEMAER, *Collection d'épithaphes*, 133v-135: *dans la cour du Temple ou Templiers nommé het tempelhof de l'ordre de St. Jean de Jérusalem présentement détruite*.

⁷⁹ A.G. HOMBLE, 'Een inventaris en een ontgraving te Slype in verband met het Gentse Tempelhof', *Oostvlaamse Zanten*, 51/4, (1976), pp. 137-144: op 28 juni 1638 werd hij ontgraven uit de kerk van Onze-Lieve-Vrouw ter Zwaluwen in Gent en herbe-graven in het koor van de kerk te Slijpe. In 1973 werd zijn skelet blootgelegd.

⁸⁰ De preceptor brengt bij de tempeliers een jaarlijkse visitatie en behoort tot de provincie Frankrijk (NUYTTENS M., *o.c.*, p. 74). Bij de hospitaalridders had een preceptor vermoedelijk eveneens als taak het visiteren van de lokale vestigingen.

LEEN CHARLES

Dieric de Jeude, overleden 1400

Lodewyck de Jeude en Aleyt Smedert

Jan van de Moere fs Jan, overleden 8 oktober 1498 en Kateleyne Reijgersvliet
anno 1510

Margriete van Longueval, vrouwe van Nevele, stichteres van dagelijkse mis
en andere diensten in de kerk; haar nakomelingen wilden dit niet betalen en
daarom heeft meester Jan van Munte, ridder van Sint-Jan van Jeruzalem met
succes geprocedeerd voor het Parlement van Parijs tegen Jan, ridder, heer van
Fosseux en Nevele, zonder datum

Marie Zaman, weduwe van Dirick vander Dickt, daarna van Jan van Nieulan-
de en daarna van Jan Lauwerijns, overleden 29 oktober 1619, 107 jaren oud

HET GENTSE TEMPELHOF

BIJLAGE 2: Lijst van het kerkmeubilair van de kerk van het Tempelhof, 1688⁸¹

- een geschilderd en verguld tabernakel, boven het grote altaar met twee treden, voorzien van zes kandelaars in verzilverd hout
- een gewijde steen (?)
- in het tabernakel een zilveren hostiekelk
- een altaarstuk met de voorstelling van Onze Lieve Vrouw ter Zwaluwen in een vergulde lijst, dit ter vervanging van een eerder schilderij met de voorstelling van de transfiguratie van Christus dat een plek terzijde kreeg
- een verzilverde kelk met pateen en zilveren lepel
- een romaans missaal
- een misboek, het evangelie van Sint-Jan en een wasbekken
- twee tinnen kannetjes met een tinnen schotel
- twee versierde altaardwalen op het altaar
- twee paar altaardwalen met kleine ruitjes
- een twaalfstal handdoekjes
- twee paar *corporaux de toile*, versierd met kant
- twaalf kelkdoekjes
- kazuivels: wit satijn, met vals galon afgeboord en versierd met een kruis; rood, met gelijke versiering; violet, met franjes; zwart fluweel met zilveren galon en een kruis, met doodskop boven- en onderaan; groen satijn met kant, goud en zilver en galon rondom rond; 7 stuks voor het altaar, groen satijn, met kant, goud en zilver; roze rood; wit satijn, met gouden bloemen, kant, zilver - zeer fijn; een van witte *tabis*, met kersen kleur en met wit kant versierd met de wapens van een particulier persoon; idem, met kant; grijze en witte zijde met een rode boord en zilveren kantwerk; een van violette *tabis* met witte bloemen, met geel borduursel, kant, goud en zilver
- een koperplaat met drie koperen kandelaars aan de muur
- een grote zilveren lamp
- een gebeeldhouwd *contre-table*
- een grote mooie linnen doek versierd met mooi kant om voor het altaar te liggen
- twee witte satijnen ornamenten met kant voor het beeld van de Maagd
- twee kussens bedekt met wit linnen
- drie koorhemden, waarvan twee in kant, met drie riemen
- een tafellaken
- een hoofdband met witte franjes
- een hoofdband met rode franjes
- een hoofdband met groene franjes
- een gouden en een zilveren reliekhouders met relieken
- een tinnen bloempot
- een koperen lamp

⁸¹ Rijksarchief Kortrijk, Aanwinsten, IV, nr. 6985.

LEEN CHARLES

- twee kleine belletjes voor de offerande
- een Onze Lieve Vrouw gebeeldhouwd in hout
- vier houten engelen, elk met een kandelaar
- een schilderij met de ontmoeting van Christus en Maria Magdalena
- een schilderij van de Heilige Maagd, Christus en Jozef
- een schilderij van Sint-Anna en van Sint-Jan, gebeeldhouwd in hout, op zuilen naast het altaar
- op de zuilen zijn er drie schilderijen en een korallen rozenkrans, devotiefiguurtjes in zilver, op de tweede een zilveren ketting en zilveren figuurtjes en op de derde ook zilveren devotiefiguurtjes
- twee kruisbeelden: één in verzilverd hout, één in ebbenhout
- een groot kruisbeeld, in het midden van de kerk aan de voet waarvan een troon en twee houten kandelaren
- een houten tafel, achter het altaar, om de priester te kleden
- twee tronen en verschillende andere schilderijen, banken en bloementuilen die het altaar versieren

BIJLAGE 3: Tempeliers en hospitaalridders die in verband kunnen worden gebracht met het huis in Gent⁸²

Zeger II, burggraaf van Gent schenkt het domein van het latere tempelhof bij intrede in 1200

Pieter uten Zak (1272-1297), commandeur baljuwschap Vlaanderen (+ 1309)
Bernard van Caestre (1306-1356), aanvankelijk tempelier, overgestapt naar de ridders van Malta, commandeur van Vlaanderen (1332); ontvanger van Vlaanderen voor Lodewijk van Male (1349-1350), lid van de grafelijke raad (1349).⁸³
Geldschieder voor stad Gent en voor de graaf

Francois Vierdinc (1355-1361), johannieter vanaf 1355, commandeur van Vlaanderen (1356-1360). Steldt een broeder aan om de kapel in Gent te besturen. Hij laat in 1356 een vervallen huis bij de kerk afbreken en een ander huis bij de kerk verbouwen

Elias de Castres (1355-1378), ontvanger baljuwschap Vlaanderen, bestuurder van verschillende huizen. Laat in 1377 herstellingswerken uitvoeren aan bezittingen van de kerk

Ponsart de Chiure (1356-1377), bekleedt officie in de kerk van Gent; is prior vanaf 24 mei 1356 in de kerk; bestuurder van het huis in Waregem (1373). Verblijft vermoedelijk van 1356 tot 1377 in het huis van Gent. Hij stond in 1373 aan broeder Laurent van Steelant (die ook in het huis van Gent woonde) het gebruik toe van een nabijgelegen huis van de orde. Zou geen goede bestuurder zijn geweest

Willem van Munte (1357-1399), ridder, commandeur van Vlaanderen (1388-1399). Trad op in een geschil met de burenen in 1394⁸⁴. Het herstel van de vervallen huizen behoorde tot zijn opdrachten; broer Bussaert was in 1393 burggraaf van Gent

Jan van Munte, ridder van Sint-Jan van Jeruzalem, laatste kwart 14de eeuw
Laurent van Steelant (1373-1386), lid van de orde voor 1364. bestuurder en ontvanger van huis en kerk in Gent (1373, 1377) Hij verschaft zeven broeders onderdak. Beschikt over een zekere rijkdom. Hij staat persoonlijk in voor het onderhoud van de gebouwen van de kerk, zonder dat de orde hem kan vergoeden. Ten gevolge van transgressies en het onder water lopen van landbouwgronden heeft de orde te weinig inkomsten

Guillaume Lauart (1373), priester, lid van de orde (1373), verblijft in het Gentse huis en bedient de kerk

Janne Mulaerde (Mulaert) (1371-1375), zoon van Goessin en jonkvrouw Katerline, achterkleinzoon van Raas van Gavere, lid voor 1371; afkomstig uit Gent. Zijn ouders zetten in 1372 een bedrag voor hem vast dat hem toevalt na hun overlijden⁸⁵

⁸² M. VANDER STICHELE, *De Hospitaalbroeders ...* passim.

⁸³ M. NUYTTENS, *o. c.*, p. 166.

⁸⁴ SAG, reeks 301, nr. 14, 43v, akte van 23 maart 1393.

⁸⁵ SAG, reeks 301, nr. 4, 11, akte van 12 december 1372.

LEEN CHARLES

Franchois Cousse (Cousen) (1382-1413), lid voor 1386, gouverneur, bestuurder voor het leven van de kerk in Gent, vanaf 1408. Staat bekend als goed bestuurder. Beschikt over persoonlijk kapitaal. Hij overlijdt op 26 mei 1450. Heeft een grafsteen in de kerk van Onze-Lieve-Vrouw ter Zwalmen⁸⁶

Nicolas (Clais) vanden Steene (1381-1400), ontvanger van het baljuwschap Vlaanderen (1381-1390), bestuurder kerk van Gent (< 1400). 1402; gasthuismeester van Sint-Jan van Jeruzalem.⁸⁷ Verblijft op het einde van zijn leven in het huis te Gent. Hij houdt er toezicht op de kapelaans. Prior en bestuurder van de kerk

Gheerard van Crombrugge (1409-1412), commandeur in Gent. Neemt in 1412 een kapelanij in de kerk in pacht voor een termijn van negen jaar van priester Jan de Cupere; de voorwaarde hieraan verbonden is dat Gheerard alle diensten in de kapelanij verzorgt⁸⁸

Jan Berthout (1432-1468), bestuurder baljuwschap Vlaanderen, plaatsvervanger van de commandeur. Verhuurt in Gent huizen van de orde (1451)

Nicole de Giresme (1435-1466), grootprior van Frankrijk, commandeur van Vlaanderen voor 1448. Stelt persoonlijk in 1448 in Gent Kerstiaen Knibbe, een leek, aan als bestuurder van het huis van Zaamslag en als gevolmachtigde bij rechtsgedingen. Hij stelt eveneens in 1458 broeder G. Hysson aan als gevolmachtigde voor het huis van Zaamslag. Hij vertrouwt in Gent de school toe aan leken en ook het bestuur van het tempelhuis, wat tot problemen leidt voor de inkomsten van het huis

Richardus (Ryckaert) Cousse (1429-+ 31 oktober 1445), broeder van het huis van IJvrij en Zaamslag; begraven in de kerk

Ghiselbrecht (Gisbertus) Hysson (IJsson, Yssone, Hyssone) (1458-1479), bestuurder van het huis in Gent voor 1464 en verblijft er vanaf 1458. Treedt op in een burengeschil in 1464 over het onderhoud van het afwateringskanaal van de walgracht.⁸⁹ Hij overleed op 20 juli 1480 en lag begraven in de kerk. In 1479 aanvaardt hij nog een schenking voor de orde van een tweewoonst in de Tempelsteeg vanwege Yde vander Straeten, weduwe van Adrysse van Melle⁹⁰

Jooris de Meyere fs Jan (1487 <), ontvanger van de huizen van Gent en Zaamslag

Jan vanden Abeele (1487), broeder; commandeur van de huizen van Gent en Zaamslag; neemt inventaris van de geestelijke en wereldlijke goederen (*boucken, letteren, brieven en bewijsen, catheilen en juwelen*) van het Gentse huis, evenals de sleutels ervan, over van Joerys de Meyere zoon van Jan; Reyniere vander Muelen zal als vervanger van Joerys naar Gent komen⁹¹

⁸⁶ SAG, reeks 301, nr. 20, 24v/11.

⁸⁷ SAG, reeks 301, nr. 16, 50v/7.

⁸⁸ SAG, reeks 301, nr. 21, 80, akte van 14 april 1412.

⁸⁹ SAG, reeks 301 nr. 48, 71, akte van 9 maart 1464.

⁹⁰ SAG, reeks 301 nr. 55, 107v, akte van 16 februari 1479.

⁹¹ SAG, reeks 301 nr. 59, 19v, akte van 12 oktober 1487; 9, akte van 3 december 1487.

HET GENTSE TEMPELHOF

Mathias Panneman (1516-1522), kapelaan, voor 1516 bestuurder van de kerk in Gent en daarna van het huis in Zaamslag. Verzorgt met vijf kapelaans de eredienst in de kerk te Gent. Hij moet een kluizenaarster onderdak en kleding verschaffen.

Cornille de Hambrouck, commandeur van Vlaanderen en Hesnoij, overleden te Brugge, 7 april 1521 (voor Pasen); ligt begraven in de kerk van het Gentse huis

Marie Pedaerts (+26 augustus 1528), zuster, religieuze van het hospitaal van Sint-Jan van Jeruzalem, begraven in de kerk

Jaspar de Witte (+29 oktober 1554), priester, broeder, preceptor van Gent en Zaamslag; begraven in de kerk

Willem Antheunis (1562-1578), commandeur van het huis in Gent

Louis de Sart (1580), ridder, commandeur van Caestre en Slijpe in Vlaanderen; telg van het huis Thuy in Vallois, overlijdt op 4 juni 1598 in het Gentse huis en is begraven in de kerk

Nyclais Paris Boissy, ridder, commandeur van Caestre, woont ca 1649 in het Tempelhof⁹².

Pieter Ingelbert de Condé (1649), sous-agent van de orde, jonker

Claude de Beauclair d'Achères, ridder, 1688, commandeur Caestre

Eugène Camille de Rohan, 1778-1790, commandeur Caestre

⁹² SAG, reeks XII, omslag 2.